

De demi-soldes tijdens en na Napoleon (1814–1830) (In Frankrijk, Engeland en Nederland)

De *demi-soldes* waren voormalige Franse militairen die na de val van Napoleon door de nieuwe monarchie op half loon werden gezet. Ze vormden een bijzondere groep in de Franse geschiedenis: mannen die jarenlang voor Napoleon hadden gevochten, maar na zijn nederlaag hun militaire loopbaan, inkomen en vaak ook hun maatschappelijke positie zagen verdwijnen.

Hun verhaal gaat over veel meer dan geld. Het gaat over de botsing tussen twee Frankrijken: het Frankrijk van de Revolutie en Napoleon, waarin militaire verdienste sociale promotie kon opleveren, en het Frankrijk van de teruggekeerde koningen, die de oude monarchie opnieuw probeerden te vestigen.





In deze uitleg wordt hun ontstaan behandeld, hun dagelijks leven, hun politieke overtuigingen, hun rol tijdens de Honderd Dagen, de repressie na Waterloo en hun lot tijdens de Restauratie en de Julirevolutie van 1830.

1. Wat betekent *demi-solde* precies?

Het Franse woord bestaat uit twee delen:

- *Demi* = half.
- *Solde* = soldij of militair salaris.

Een *demi-solde* was oorspronkelijk dus een militair die een uitkering ontving ter hoogte van de helft van zijn normale soldij. In de historische betekenis verwijst de term vooral naar officieren van het Napoleontische leger die tijdens de Bourbonrestauratie op non-actief werden gesteld.

Er is een belangrijk onderscheid: **niet iedere Franse veteraan uit de Napoleontische oorlogen was een demi-solde.**

- **Demi-soldes:** vooral voormalige officieren die op non-actief werden gesteld en een gedeeltelijk salaris ontvingen.
- **Ontslagen soldaten:** gewone militairen die uit het leger werden ontslagen en niet automatisch dezelfde halfsoldijregeling kregen.
- **Gepensioneerde militairen:** mannen die volgens andere regels met pensioen gingen.
- **Verbannen officieren:** militairen die wegens hun politieke betrokkenheid uit Frankrijk werden verwijderd of naar het buitenland vluchtten.

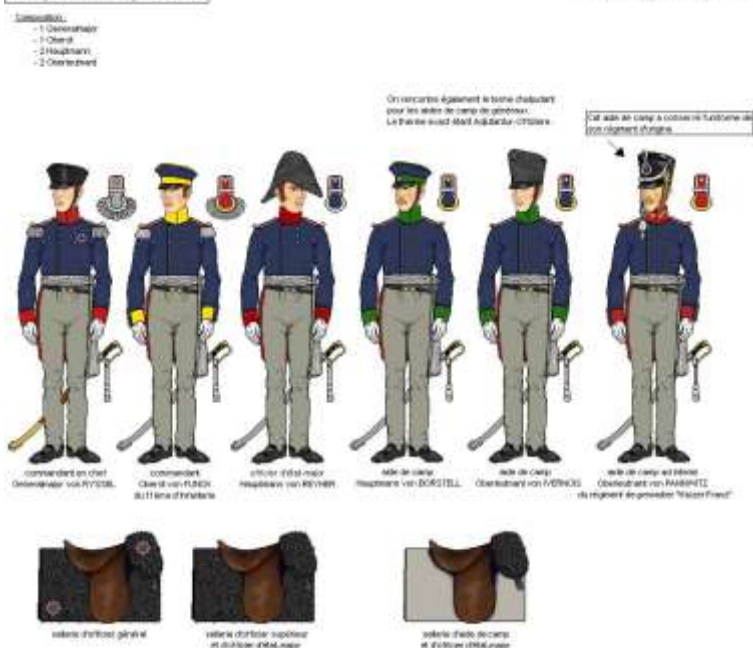
De demi-soldes waren daarmee een specifieke groep binnen de veel grotere bevolking van gedemobiliseerde veteranen.

2. Waarom ontstonden ze na de val van Napoleon?



Etat-Major de la 1^{ère} brigade d'infanterie

ARND CAMPBET © www.musee-napoleon.com



De val van het keizerrijk in 1814

Om hun ontstaan te begrijpen, moeten we terug naar de periode tussen 1789 en 1814.

De Franse Revolutie had de oude maatschappelijke orde grondig veranderd. Het leger bood veel mannen kansen om carrière te maken die onder de monarchie moeilijker toegankelijk waren. Onder Napoleon groeide dat leger uit tot een enorm militair apparaat, dat jarenlang oorlog voerde in Europa.

Voor beroepsmilitairen betekende dit dat hun hele leven rond het leger was georganiseerd. Hun inkomen, sociale status, vriendschappen en toekomstperspectief waren verbonden met de militaire dienst.

Maar in 1812 mislukte Napoleons veldtocht naar Rusland. In 1813 leed Frankrijk nieuwe nederlagen en in het voorjaar van 1814 trokken de geallieerde legers Frankrijk binnen.

- **31 maart 1814:** de geallieerden trekken Parijs binnen.
- **6 april 1814:** Napoleon doet afstand van de troon.
- **Mei 1814:** het eerste vredesverdrag van Parijs wordt gesloten.
- **Juni 1814:** Lodewijk XVIII vaardigt een constitutioneel handvest uit.

Napoleon wordt naar Elba verbannen. De Bourbons keren terug op de Franse troon.

Een leger dat veel te groot was geworden

Frankrijk had na meer dan twintig jaar oorlog geen behoefte meer aan een leger van dezelfde omvang als tijdens het keizerrijk. De staatsfinanciën waren zwaar belast en het land moest terugkeren naar een vredeconomie.

De nieuwe regering demobiliseerde daarom grote aantallen militairen en bracht de legerorganisatie terug.

Voor de officieren ontstond echter een extra probleem. De nieuwe monarchie moest ook bepalen wie het leger zou leiden. Veel officieren hadden hun carrière aan Napoleon te danken; sommige anderen hadden de Bourbons of de geallieerde mogendheden gesteund.

De regering plaatste een groot aantal officieren van het keizerlijke leger op non-actief, met een halve soldij. Tegelijkertijd kregen royalistische officieren en edelen kansen op functies en bevorderingen. Dat veroorzaakte wrevel onder veteranen die meenden hun rang door ervaring en verdienste te hebben verdiend.

Waarom was dit zo vernederend?

Stel je een Franse kolonel voor die jarenlang in Spanje, Duitsland, Oostenrijk en Rusland heeft gevochten. Hij heeft veldslagen overleefd, soldaten aangevoerd en misschien onderscheidingen ontvangen.

Na 1814 wordt hij thuisgestuurd. Hij ontvangt nog maar de helft van zijn soldij, heeft weinig uitzicht op een nieuwe benoeming en ziet dat een jongere of minder ervaren officier met royalistische connecties zijn plaats kan innemen.

Voor veel van deze mannen voelde dat niet alleen als een financiële achteruitgang, maar ook als een afwijzing van hun hele levensloop.

Toch moet je niet aannemen dat iedere demi-solde arm werd of dat iedere officier een overtuigd bonapartist was. Sommigen hadden spaargeld, familiebezittingen of andere inkomsten. Anderen waren afhankelijk van hun uitkering.

3. Hoeveel demi-soldes waren er?

De cijfers verschillen enigszins naargelang de bron en de gebruikte categorieën. Een vaak aangehaalde reeks voor de demi-soldes tijdens de Restauratie is:

1815 Na de terugkeer van de Bourbons: **20.000**

1819 Vier jaar later: **13.000**

1823 Tijdens de interventie in Spanje: **5.000**

1830 Aan het einde van de Restauratie: **3.000**

Deze aantallen vertellen iets belangrijks: de demi-soldes waren geen onveranderlijke groep. Sommige mannen vonden opnieuw werk, werden weer in militaire dienst opgenomen, gingen met pensioen, emigreerden of overleden. Anderen verloren hun recht op een uitkering of kregen een andere status.

Bovendien waren de demi-soldes slechts een deel van de voormalige legermacht. Honderdduizenden militairen keerden in 1814 en 1815 terug naar het burgerleven.

4. Het dagelijks leven: hoe leefde een demi-solde?





Het leven van een demi-solde kon sterk verschillen van dat van een ander. De rang die hij had bekleed, zijn familieachtergrond, zijn vermogen en de plaats waar hij woonde, bepaalden in hoge mate zijn mogelijkheden.

Geld en bestaanszekerheid

De halve soldij was bedoeld als gedeeltelijke inkomensvoorziening. Maar de vergoeding bood niet noodzakelijk voldoende om de levensstandaard te behouden, die een beroepsmilitair gewend was.

Een officier moest mogelijk een vrouw en kinderen onderhouden, schulden afbetalen en zijn sociale verplichtingen nakomen. Wie zijn inkomen zag halveren, kon moeilijkheden krijgen om zijn huishouden in stand te houden.

Daarom zochten voormalige officieren naar andere inkomstenbronnen, bijvoorbeeld:

- Het beheren van een familieboerderij of landgoed.
- Een baan in de administratie of een andere burgerlijke functie.
- Werk als arts, chirurg of andere vrije beroepsbeoefenaar, als zij daarvoor waren opgeleid.
- Het inzetten van militaire ervaring voor particulier werk.
- Het aanvragen van een pensioen of een terugkeer naar actieve dienst wanneer dat mogelijk werd.

De chirurg Dominique-Jean Larrey, die onder Napoleon een belangrijke militaire medische loopbaan had opgebouwd, wordt in historische overzichten genoemd als iemand die opnieuw een burgerlijke praktijk opbouwde.

Een identiteitscrisis

Vooraf voor beroepsmilitairen was het moeilijk om na jaren van oorlog een burgerleven op te bouwen.

Tijdens het keizerrijk waren veldtochten, regimenten, militaire promoties en de keizerlijke ceremonieën het middelpunt van hun bestaan geweest. Nu waren ze thuis, zonder duidelijk toekomstperspectief.

De verveling kon groot zijn. Sommige veteranen bleven samenkomen, spraken over vroegere veldslagen en dronken met oude kameraden. Anderen probeerden juist afstand te nemen van hun militaire verleden.

De romantische voorstelling van de demi-solde als een voortdurend dronken, verbitterde en samenzwerende oude soldaat is echter overdreven. Historisch onderzoek heeft erop gewezen dat veel voormalige officieren hun weg in de burgermaatschappij vonden.

De betekenis van eer

Militaire eer was voor veel officieren belangrijk. Hun rang en onderscheidingen waren tastbare bewijzen van hun verdiensten.

De terugkeer van de Bourbons bracht een andere politieke symboliek met zich mee: het witte koninklijke vaandel verving het Franse driekleurige vaandel als staatssymbool, terwijl de monarchie opnieuw de nadruk legde op dynastieke trouw.

Dat betekende niet dat alle veranderingen uit de Revolutie werden teruggedraaid. De Restauratie was een compromis tussen monarchie en de nieuwe instellingen en maatschappelijke verhoudingen die sinds 1789 waren ontstaan. Maar de symbolische omslag was voor veel oudgedienden pijnlijk.

5. De Honderd Dagen: waarom de demi-soldes Napoleon opnieuw steunden





Een van de belangrijkste momenten in de geschiedenis van de demi-soldes was Napoleons terugkeer in maart 1815.

Napoleon landde op 1 maart 1815 in Zuid-Frankrijk, bij Golfe-Juan, met een kleine groep getrouwen. Zijn doel was de macht terug te veroveren. De tocht naar Parijs werd een politieke en militaire sensatie: verschillende regimenten die hem moesten tegenhouden, liepen naar hem over.

Op 20 maart trok Napoleon Parijs binnen. Lodewijk XVIII was gevlucht.

Deze periode staat bekend als de **Honderd Dagen**. Ze eindigde met Napoleons definitieve nederlaag bij Waterloo op 18 juni 1815 en zijn tweede troonsafstand enkele dagen later.

Waarom keerden voormalige officieren terug naar Napoleon?

Voor een deel van de demi-soldes was de keuze eenvoudig: Napoleon was de leider onder wie ze hun carrière hadden opgebouwd. Ze hoopten dat zijn terugkeer hen hun rang, inkomen en toekomstperspectief zou teruggeven.

Maar er waren ook andere motieven:

- **Militaire loyaliteit:** sommigen voelden zich in de eerste plaats soldaat van Napoleon.
- **Carrièrebelangen:** een nieuw keizerrijk kon opnieuw banen en bevorderingen opleveren.
- **Politieke overtuiging:** sommigen verdedigden de verworvenheden van de Revolutie en het keizerrijk.
- **Vaderlandsliefde:** de aanwezigheid van buitenlandse troepen en de nederlagen van Frankrijk konden hun verzet tegen de Restauratie versterken.
- **Afkeer van royalistische bevoordeling:** sommige veteranen vonden dat loyaliteit aan de Bourbons zwaarder woog dan militaire bekwaamheid.

Niet iedereen maakte dezelfde keuze. Sommige voormalige officieren bleven buiten het politieke conflict, anderen steunden de monarchie en weer anderen wilden vooral hun gezin onderhouden.

Een belangrijke nuance

De terugkeer van Napoleon bewijst niet dat alle demi-soldes overtuigd bonapartisten waren. Zijn machtsgreep bood hun echter een kans om hun vroegere positie terug te krijgen.

Dat maakte de demi-soldes tot een politiek gevoelige groep: hun militaire ervaring was waardevol, maar hun loyaliteit was voor de nieuwe monarchie niet vanzelfsprekend.

6. Na Waterloo: de Tweede Restauratie en de repressie





Na Waterloo keerde Lodewijk XVIII in juli 1815 terug naar Parijs. Ditmaal was de politieke situatie veel harder dan in 1814.

De monarchie had Napoleon opnieuw zien terugkeren en beschouwde de steun aan zijn regime als een bedreiging. De vraag was niet meer alleen hoe het leger moest worden verkleind, maar ook hoe men de aanhangers van Napoleon moest behandelen.

De zuivering van het leger

De regering onderzocht het gedrag van officieren tijdens de Honderd Dagen. Hun behandeling hing onder meer af van hun rang, hun eerdere loyaliteit en de mate waarin ze Napoleon hadden gesteund.

Mogelijke gevolgen waren:

- Op non-actief blijven met een halve soldij.
- Verplichte pensionering.
- Ontslag of druk om ontslag te nemen.
- Politietoezicht en beperkingen op de bewegingsvrijheid.
- Verbanning of vervolging in ernstigere gevallen.

Een commissie onderzocht de loopbanen van officieren en classificeerde hen in verschillende categorieën. De behandeling was dus niet voor iedereen hetzelfde.

Toezicht en beperkingen

Voor sommige demi-soldes ging het verder dan een inkomensverlies. Zij konden onderworpen worden aan beperkingen van hun bewegingsvrijheid en politietoezicht. In bepaalde gevallen was toestemming van de autoriteiten nodig om te reizen of andere activiteiten te ondernemen.

De precieze beperkingen verschilden per persoon en periode. Het zou daarom onjuist zijn te zeggen dat iedere demi-solde voortdurend onder huisarrest stond.

Toch is het begrijpelijk dat zulke maatregelen het gevoel versterkten dat de voormalige officieren niet als gewone burgers werden behandeld.

De Witte Terreur van 1815

Na Waterloo vond in delen van Frankrijk een periode van royalistische vergelding plaats die bekendstaat als de *Terreur blanche*, de Witte Terreur.

Vooraf in Zuid-Frankrijk werden bonapartisten, republikeinen en andere vermeende tegenstanders van de monarchie bedreigd, mishandeld en soms vermoord. De omvang en intensiteit van het geweld verschilden sterk per regio.

Een bekend slachtoffer was maarschalk Michel Ney, die Napoleon tijdens de Honderd Dagen had gesteund. Hij werd gearresteerd, voor de rechter gebracht en op 7 december 1815 geëxecuteerd.

Ney was geen gewone demi-solde, maar zijn lot laat zien hoe gevaarlijk politieke verdenking voor voormalige Napoleontische militairen kon zijn.

Belangrijk: niet alle demi-soldes werden vervolgd en de Witte Terreur was niet uitsluitend tegen hen gericht. Het was een bredere politieke reactie tegen verschillende groepen die met de Revolutie of het keizerrijk werden geassocieerd.

7. Waren de demi-soldes een broeinest van samenzweringen?

Dit is een van de interessantste vragen over deze groep.

Voormalige officieren beschikten over militaire kennis, contacten met andere veteranen en ervaring met het organiseren van mensen. Sommigen waren ontevreden over de monarchie en hoopten op de terugkeer van Napoleon.

Daardoor waren zij aantrekkelijk voor politieke oppositiebewegingen.

Bonapartisme

Het bonapartisme was meer dan persoonlijke trouw aan Napoleon. Het kon ook verwijzen naar steun voor een sterke uitvoerende macht, nationale grootheid, militaire verdienste en bepaalde verworvenheden van de Revolutie.

Voor sommige veteranen was de keizer het symbool van een samenleving waarin iemand door talent en prestaties kon stijgen, ongeacht zijn afkomst.

Maar bonapartisme was geen uniforme ideologie. Sommige aanhangers wilden vooral een terugkeer van Napoleon; anderen hechtten meer belang aan de politieke en maatschappelijke veranderingen die met zijn regime verbonden waren.

Republikeinen en liberalen

Niet iedere tegenstander van de Bourbons was bonapartist. Sommige voormalige militairen stonden dicht bij republikeinse of liberale ideeën.

Zij konden zich verzetten tegen pogingen om de politieke invloed van de adel en de kerk te vergroten, zonder noodzakelijkerwijs een nieuw keizerrijk te wensen.

De demi-soldes vormden dus geen homogene politieke partij.

Samenzweringen en staatsgrepen

Er waren in de Restauratieperiode complotten en oppositiebewegingen waarin voormalige militairen een rol speelden. Toch is het een mythe dat de demi-soldes als groep onafgebroken probeerden de monarchie omver te werpen.

Historisch onderzoek benadrukt dat veel veteranen zich aanpasten aan het burgerleven. De reputatie van de demi-solde als eeuwige samenzweerder was mede het product van politieke angst en latere romantische voorstellingen.

8. Hoe probeerde de monarchie het probleem op te lossen?

De Bourbonregering kon de voormalige keizerlijke officieren niet eenvoudigweg negeren. Frankrijk had immers nog steeds een leger nodig, en ervaren officieren waren niet zomaar vervangbaar.

Een belangrijk keerpunt was de militaire hervorming onder Laurent de Gouvion-Saint-Cyr.



Laurent de Gouvion-Saint-Cyr

1764–1830 · Maarschalk en minister van Oorlog

Gouvion-Saint-Cyr had zelf onder Napoleon gediend, maar weigerde hem tijdens de Honderd Dagen opnieuw te steunen. Als minister werkte hij aan de herorganisatie van het Franse leger.

De wet van 1818

De wet van 10 maart 1818, doorgaans bekend als de wet-Gouvion-Saint-Cyr, hervormde de organisatie en rekrutering van het Franse leger. Ze combineerde vrijwillige dienstneming met een systeem van dienstplicht via loting wanneer er onvoldoende vrijwilligers waren. Ook de toegang tot het officierskorps werd opnieuw geregeld.

De hervorming was om verschillende redenen belangrijk:

- Ze hielp een leger op te bouwen dat paste bij de behoeften van vreedstijd.

- Ze verminderde de afhankelijkheid van adellijke afkomst als toegang tot een officierscarrière.
- Ze bood mogelijkheden om ervaren militairen opnieuw in het leger in te zetten.
- Ze hielp de behandeling van voormalige officieren geleidelijk te normaliseren.

De wet loste niet alle problemen op. De strijd om promoties, de beperkte beschikbaarheid van functies en de politieke verdeeldheid bleven bestaan. Maar de hervormingen droegen eraan bij dat het leger zich aan de nieuwe omstandigheden kon aanpassen.

Konden demi-soldes weer in dienst komen?

Ja, sommige voormalige officieren keerden terug naar actieve dienst of kregen andere militaire functies. Dat gold niet automatisch voor iedereen: leeftijd, rang, politieke reputatie en beschikbare plaatsen speelden mee.

Ook konden de politieke omstandigheden veranderen. De monarchie had aanvankelijk belang bij het verwijderen van onbetrouwbaar geachte officieren, maar had tegelijkertijd behoefte aan professionele militaire kennis.

Dat was de fundamentele tegenstelling van het beleid: het regime wilde politieke loyaliteit verzekeren, maar kon het zich niet veroorloven alle ervaring uit het Napoleontische leger te verliezen.

9. De jaren 1820: wat gebeurde er met de demi-soldes?





In de jaren 1820 werd de positie van de demi-soldes geleidelijk minder uitzonderlijk. De oorspronkelijke groep kromp, terwijl voormalige officieren werk vonden, met pensioen gingen of op andere manieren uit de regeling verdwenen.

Een belangrijk moment was de Franse militaire interventie in Spanje in 1823.

Frankrijk stuurde toen een leger om koning Ferdinand VII te ondersteunen en de liberale oppositie tegen zijn bewind te verslaan. De interventie bood opnieuw mogelijkheden voor militaire dienst, ook voor sommige voormalige officieren die eerder buiten het actieve leger waren geplaatst.

De ironie is duidelijk: een regime dat na 1815 afstand had willen nemen van het Napoleontische leger, bleef afhankelijk van militaire ervaring die tijdens de Revolutie en het keizerrijk was opgebouwd.

De demi-soldes verdwenen echter niet allemaal op dezelfde manier. Voor sommigen verbeterde hun positie; anderen bleven financieel kwetsbaar of politiek wantrouwig bekeken.

10. De Julirevolutie van 1830: het einde van de Restauratie





In 1824 was Karel X, de broer van Lodewijk XVIII, koning geworden. Hij stond voor een sterker conservatieve koers en kwam in conflict met liberale tegenstanders.

In juli 1830 vaardigde hij verordeningen uit die onder meer de persvrijheid beperkten en het politieke bestel in zijn voordeel moesten veranderen. Dit leidde tot een opstand in Parijs, de Julirevolutie.

Na enkele dagen viel het regime van Karel X. De Bourbons van de oudste lijn verloren de troon en Louis-Philippe werd koning van de Fransen.

Wat betekende dit voor de demi-soldes?

De Julirevolutie beëindigde de periode waarin de demi-soldes als specifieke groep van de Bourbonrestauratie hadden bestaan.

Sommige veteranen waren toen al overleden; anderen hadden zich opnieuw in het burgerleven gevestigd of waren weer in dienst gekomen. Een kleinere groep ontving nog steeds een vorm van halfsoldij.

De revolutie was voor hen dus geen collectieve terugkeer naar het leger. Wel veranderde de politieke omgeving waarin hun militaire verleden werd beoordeeld.

Het bonapartisme bleef bestaan en kreeg later een nieuwe impuls. Louis-Napoléon Bonaparte, een neef van Napoleon, zou in 1848 president van de Franse Republiek worden en in 1852 keizer Napoleon III worden.

De demi-soldes vormden daarmee een schakel tussen het Napoleontische keizerrijk en de politieke cultuur van het latere negentiende-eeuwse Frankrijk.

11. Hoe moeten we de demi-soldes historisch begrijpen?

Er zijn drie belangrijke manieren om hun betekenis te begrijpen.

1. Een sociaal en economisch probleem

De demobilisatie bracht beroepsmilitairen terug naar een samenleving die niet genoeg passende banen voor iedereen had. De halve soldij was een vorm van inkomensbescherming, maar bood niet voor iedereen voldoende bestaanszekerheid.

2. Een politiek probleem

De Restauratie probeerde een monarchie te vestigen die rekening moest houden met de veranderingen sinds 1789. Voormalige officieren waren een herinnering aan het regime dat de Bourbons had vervangen, maar tegelijk een belangrijke bron van militaire deskundigheid.

3. Een cultureel en literair symbool

De demi-solde werd een herkenbaar figuur in de Franse herinneringscultuur: de oude soldaat die zijn vroegere glorie mist, zich door de nieuwe machthebbers vernederd voelt en leeft met herinneringen aan Napoleon. Die voorstelling is gebaseerd op echte ervaringen, maar maakt van een zeer diverse groep soms een romantisch stereotype.

12. De demi-soldes in literatuur en populaire cultuur

Het beeld van de demi-solde past bij een bredere fascinatie voor Napoleons veteranen in de negentiende-eeuwse Franse cultuur.

De voormalige soldaat die terugkijkt op veldtochten, zijn verloren positie betreurt en moeite heeft zich aan het burgerleven aan te passen, werd een geschikt personage voor historische romans en verhalen.

Een bekend literair werk dat de nasleep van Napoleons oorlogen en de veranderde maatschappelijke orde behandelt, is *La Comédie humaine* van Honoré de Balzac. Balzac beschreef hoe militaire loopbanen, sociale afkomst, geld en politieke loyaliteit het leven in het Frankrijk na Napoleon beïnvloedden.

Ook in latere historische romans en films zijn de demi-soldes vaak voorgesteld als een groep trouwe veteranen die door een ondankbare monarchie aan de kant werden geschoven. Dat beeld spreekt tot de verbeelding, maar moet met enige voorzichtigheid worden gebruikt: niet iedere voormalige officier was een verbitterde bonapartist en niet iedereen leefde in armoede.

13. Aanbevolen literatuur en bronnen

Wie dieper op het onderwerp wil ingaan, kan beginnen met deze bronnen:

- **Jean Vidalenc, *Les Demi-solde* (1955).** Een gespecialiseerde historische studie over de demi-soldes en hun maatschappelijke positie. Het werk wordt aangehaald in de historische literatuur over het onderwerp.
- **Daniel Philip Resnick, *The White Terror and the Political Reaction After Waterloo* (1966).** Een studie naar de repressie en politieke reacties in Frankrijk na Waterloo.
- **Tim Clayton, hoofdstuk over de Honderd Dagen en Waterloo in *The Cambridge History of the Napoleonic Wars*.** Een bruikbaar wetenschappelijk overzicht van Napoleons laatste machtsperiode.
- **Larousse**, historische encyclopedie, lemma's over de demi-soldes, de Restauratie en de wet-Gouvion-Saint-Cyr.

Conclusie

De demi-soldes waren voormalige officieren van Napoleons leger die na de val van het keizerrijk op non-actief werden gesteld en meestal nog maar de helft van hun soldij ontvingen.

Hun geschiedenis laat zien hoe moeilijk de overgang van oorlog naar vrede kan zijn, vooral wanneer een nieuw regime niet alleen een leger moet verkleinen, maar ook een nieuwe politieke orde wil vestigen.

Voor sommigen betekende de Restauratie financiële onzekerheid en een verlies aan status. Voor anderen was ze een periode van aanpassing, waarin ze een burgerlijk beroep vonden of later weer in dienst kwamen. Een deel bleef politiek actief en steunde het bonapartisme, maar de groep als geheel was veel diverser dan het beeld van de eeuwig samenzwerende Napoleontische veteraan doet vermoeden.

Hun historische betekenis ligt uiteindelijk in de spanning tussen militaire verdienste, politieke loyaliteit en de vraag wie er na een regimewisseling recht heeft op erkenning en een plaats in de samenleving. Dat maakt de demi-soldes tot een bijzonder interessante groep om de Franse geschiedenis tussen 1814 en 1830 te begrijpen.

Half-pay (demi-soldes) in Engeland

Engeland kende zeker een vergelijkbaar systeem, en dat bestond zelfs al vóór Napoleon. Britse legerofficieren konden op *half-pay* worden geplaatst wanneer ze niet actief dienden. Na de Napoleontische oorlogen, vooral vanaf 1815, werd dat systeem op grote schaal gebruikt.

Maar er is een belangrijk verschil: de Britse *half-pay officers* waren niet helemaal hetzelfde als de Franse *demi-soldes*. In Frankrijk speelde politieke verdenking een grote rol; in Groot-Brittannië was half-pay al lang een onderdeel van de normale organisatie en financiering van het beroepsleger.

1. Wanneer ontstond de Britse half-pay?

Het Britse systeem ontstond al aan het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw, dus ruim vóór de Franse Revolutie.

Het was verbonden met de organisatie van het Britse officierskorps. Officieren konden op half-pay staan wanneer hun diensten tijdelijk niet nodig waren. Ze ontvingen dan een lagere vergoeding en konden bij een nieuwe oorlog of uitbreiding van het leger weer worden opgeroepen.

Het systeem had verschillende functies:

- De overheid kon het leger verkleinen zonder alle ervaren officieren definitief uit het militaire apparaat te verwijderen.
- Officieren behielden een deel van hun inkomen.
- De staat kon ervaren personeel opnieuw inzetten wanneer dat nodig was.
- Sommige officieren konden op half-pay gaan om niet onmiddellijk naar een verafgelegen overzees garnizoen te hoeven vertrekken.

Het laatste punt was vooral relevant voor officieren die voldoende privévermogen hadden om van hun lagere militaire inkomen te leven.

2. Wat gebeurde er na de overwinning op Napoleon in 1815?





Toen Napoleon definitief verslagen was, stond ook Groot-Brittannië voor een enorme demobilisatie. Tijdens de oorlog had het land zijn leger sterk uitgebreid. In vreedstijd waren al die regimenten en officieren niet meer nodig.

De Britse regering begon daarom het leger in te krimpen. Het Lagerhuis besprak op 2 juni 1815 de vermindering van de militaire uitgaven en de kosten van half-pay. In de begroting werd vermeld dat de uitgaven voor half-pay en militaire toelagen waren gestegen, mede door de reorganisatie van het leger en een verhoging van de uitkering.

De gevolgen waren groot:

- Regimenten werden verkleind of opgeheven.
- Officieren kwamen op de half-paylijst terecht.
- Er ontstond concurrentie om de beschikbare actieve functies.

- De overheid moest blijven betalen voor een groot aantal officieren die niet meer actief dienden.

Een parlementair debat uit maart 1830 geeft een concreet beeld. In 1815 stonden er volgens de minister 18.405 officieren op full-pay en half-pay samen. In 1830 waren dat er 14.910. Dat is een daling van 3.495 officieren. Het gaat hier dus om beide categorieën samen, niet om 18.405 officieren die allemaal op half-pay stonden.

3. Waren deze Britse officieren ook ontevreden?

Ja, maar hun situatie verschilde op belangrijke punten van die van de Franse demi-soldes.

De Britse officier: een beroepsmilitair in reserve

Een Britse officier op half-pay bleef onderdeel van het militaire systeem. Hij kon in aanmerking komen voor een nieuwe benoeming wanneer een plaats vrijkwam.

Dat kon echter lang duren. De beschikbare functies waren beperkt en de bevordering van officieren op half-pay kon ten koste gaan van officieren die actief dienden.

In het Britse parlement werd hierover stevig gedebatteerd. In 1830 klaagde parlamentslid Joseph Hume er bijvoorbeeld over dat de regering niet voldoende vacatures opvulde met officieren van de half-paylijst. Volgens hem zou dat ervaren veteranen opnieuw aan het werk helpen en de overheidsuitgaven kunnen verminderen. De regering antwoordde dat het systeem ingewikkelder was en dat ook actieve officieren recht hadden op bevordering.

Een verschil met Frankrijk

Een Britse officier kon op half-pay staan zonder dat de regering hem verdacht van politieke onbetrouwbaarheid.

In Frankrijk werden de demi-soldes na 1815 juist mede gevormd door de politieke afrekening met voormalige aanhangers van Napoleon. Sommige Franse officieren werden bovendien onder toezicht geplaatst of kregen reisbeperkingen opgelegd.

Bij de Britse half-pay ging het in de eerste plaats om militaire organisatie, personeelsbeleid en overheidsfinanciën. Dat betekent niet dat de Britse regeling altijd royaal of probleemloos was, maar wel dat de politieke context anders was.

4. Hoeveel kregen Britse half-pay officers?

Het bedrag hing af van hun rang en het soort regiment waarin ze dienden. Het was dus geen vast bedrag voor iedere officier.

Een historisch overzicht van de Britse militaire salarissen uit 1800 geeft bijvoorbeeld de volgende jaarlijkse half-pay voor cavalerieofficieren:

Rang	Jaarlijkse half-pay in 1800
Kolonel	£237,25
Luitenant-kolonel	£182,50
Majoor	£146
Kapitein	£100,38
Luitenant	£54,75
Kornet	£45,63

Bron: de salarisgegevens uit *The Regimental Companion* van Charles James, 1800.

Dit waren bedragen van vóór het einde van de Napoleontische oorlogen. Ze zijn nuttig om het systeem te begrijpen, maar mogen niet zonder meer worden beschouwd als de exacte uitkeringen die iedere officier in 1815 ontving.

Bovendien was het Britse officersleven duur. Officieren moesten vaak zelf bijdragen aan uniformen, messkosten en andere beroepsuitgaven. Sommige hadden inkomsten uit land, familievermogen of andere bronnen. Voor een officier zonder privévermogen kon half-pay daarom ook in Groot-Brittannië financiële problemen veroorzaken.

5. De Britse marine kende hetzelfde principe

Ook officieren van de Royal Navy konden op half-pay staan.

Na de oorlogen tegen Frankrijk moest Groot-Brittannië zijn enorme vloot terugbrengen. Niet alle marineofficieren konden permanent aan boord van een schip worden geplaatst. Half-pay maakte het mogelijk hen gedeeltelijk te blijven betalen zonder dat ze voortdurend actief dienden.

Een debat in het Britse parlement uit 1849 laat zien hoe omvangrijk deze groep nog was. Daar werden 4.913 Britse marineofficieren op half-pay genoemd, tegenover 931 officieren in de Franse marine. Deze cijfers horen bij de situatie die in dat debat werd besproken, niet bij 1815 zelf.

6. De vergelijking: Frankrijk tegenover Groot-Brittannië



Frankrijk

Demi-soldes, vooral vanaf 1815

- Politieke verdenking speelde vaak mee.
- Veel voormalige Napoleontische officieren werden op non-actief gesteld.
- Sommige kregen te maken met toezicht en reisbeperkingen.
- De regeling werd verbonden met de strijd tussen bonapartisme en de Restauratie.



Groot-Brittannië

Half-pay, al sinds de 17e–18e eeuw

- Een gevestigde regeling binnen het leger.
- Inkrimping van het leger was een belangrijke reden.
- Officieren konden beschikbaar blijven voor toekomstige dienst.
- De discussie draaide vooral om uitgaven, benoemingen en promoties.

Gebaseerd op historische beschrijvingen en Britse parlementaire debatten.

7. Waren er Britse equivalenten van de verbitterde Franse demi-solde?

Ja, in de zin dat Britse veteranen eveneens konden worstelen met een verlies aan inkomen, status en toekomstperspectief. Maar we moeten voorzichtig zijn met het gelijkstellen van hun ervaringen.

De Britse half-pay officer bleef doorgaans binnen een bestaand institutioneel systeem dat hem eventueel opnieuw kon inzetten. De Franse demi-solde kon daarnaast het gevoel hebben dat een politiek regime hem vanwege zijn vroegere loyaliteit aan Napoleon buitensloot.

Ook binnen Groot-Brittannië was de situatie niet gelijk voor iedereen: een rijke kolonel kon de periode op half-pay heel anders ervaren dan een jonge luitenant die weinig eigen vermogen had.

Het belangrijkste verschil is dus niet dat Groot-Brittannië zijn veteranen goed behandelde en Frankrijk ze slecht behandelde. Het verschil is dat de Britse half-pay in de eerste plaats een oudere personeelsregeling was, terwijl de Franse demi-solde na 1815 ook een politiek geladen categorie werd.

Voor verdere verdieping is vooral het Britse parlementaire debat van [8 maart 1830 over legeruitgaven en half-pay](#) interessant. Je ziet daarin hoe de Britse overheid probeerde ervaren officieren te behouden, terwijl ze tegelijkertijd de kosten van een groot leger in vredetijd wilde terugdringen.

En Nederland?

Nederland heeft in zijn militaire geschiedenis regelingen gekend, die vergelijkbaar zijn met de Franse *demi-solde* en de Britse *half-pay*. Daarbij is wel een belangrijk onderscheid nodig: een militair die op non-actief werd gesteld en een gedeelte van zijn traktement behield, was niet noodzakelijk hetzelfde als een militair die met half pensioen werd ontslagen.

Voor Nederland moeten we nagaan welke vergelijkbare categorieën er bestonden, onder welke benamingen ze voorkwamen en of ze ook daadwerkelijk recht gaven op een gedeeltelijk doorlopend traktement.

1. De duidelijkste Nederlandse voorbeelden: 1817–1844

Voor het Koninkrijk der Nederlanden na 1813 is er rechtstreeks archiefbewijs dat militairen een gedeeltelijk traktement konden ontvangen, terwijl zij niet op de gewone manier in actieve dienst waren.

Het belangrijkste bewijs komt uit het Nationaal Archief. In de archiefinventaris van het Ministerie van Oorlog staan afzonderlijke registers voor officieren en andere militairen op **twee derde traktement**, op non-activiteit, op wachtgeld en op pensioen.

Periode	Wat is aantoonbaar?
1817–1818	Registers van maandelijkse toelagen aan officieren buiten activiteit.
1820–1823	Registers voor officieren op twee derde traktement, op wachtgeld, op pensioen en in tijdelijke functies.
1824	Een register voor officieren en manschappen op wachtgeld, met gagement, op twee derde traktement en op pensioen.
1827–1844	Een reeks registers voor officieren en manschappen op twee derde traktement en op non-activiteit.

Bron: de inventaris *Registers van Controle op Tractementen, Bureaukosten, Fouragegelden, etc. van Officieren, etc.*, archieftoegang 2.13.13.08.

Dit is een zeer sterke aanwijzing voor een Nederlandse variant van *half-pay*. Er is echter een belangrijk verschil: de aangetroffen regeling van twee derde traktement bedroeg ongeveer 66,7% en dus niet de helft. Ook non-activiteit en wachtgeld waren niet noodzakelijk identieke rechtsposities.

De Nederlandse benaming die je bij verder onderzoek dus zeker moet gebruiken, is *twee derde traktement*, naast *non-activiteit*, *buiten activiteit* en *wachtgeld*.

2. De wet van 28 augustus 1851

Ook voor de tweede helft van de negentiende eeuw is er concreet bewijs.

In een parlementair document uit 1859–1860 wordt verwezen naar de wet van 28 augustus 1851, die bepaalde in welke gevallen aan officieren een non-activiteitstraktement kon worden toegekend. De parlementaire bespreking vermeldt onder meer tijdelijke ongeschiktheid om dienst te doen als aanleiding voor non-activiteit.

Dat laat zien dat non-activiteit niet uitsluitend een informele maatregel was. Er bestond een wettelijke basis voor een bezoldigingsregeling voor officieren, die tijdelijk geen gewone dienst verrichtten.

We moeten wel oppassen om dit zonder meer gelijk te stellen aan de Franse *demi-solde*: een regeling wegens tijdelijke ziekte of ongeschiktheid is iets anders dan het financieel onderhouden van officieren, die na een regimewisseling of legerreorganisatie overtoollig zijn geworden.

3. Ook bij de Koninklijke Marine

De marine biedt een tweede duidelijk voorbeeld. In een historische studie van het Huygens Instituut over de hervormingen bij de zeemacht tussen 1780 en 1870 wordt beschreven dat marinepersoneel met vaste aanstellingen tijdens non-activiteit wachtgeld genoot. Sommige zeelieden mochten in die periode met toestemming van het ministerie op koopvaardij schepen varen.

In 1873 werd bovendien publiekelijk gediscussieerd over de lage non-activiteitstraktementen van zeeofficieren. Een contemporaine tekst noemt concrete bedragen voor verschillende rangen en beschrijft voorstellen om die vergoedingen te verbeteren.

Dit wijst erop dat non-activiteit bij de marine niet slechts een korte overgangsmaatregel was, maar ook onderdeel kon zijn van de loopbaan- en bezoldigingsstructuur van beroepsmilitairen.

4. Was er ook een Nederlandse *demi-solde* na 1813?

Hier ligt een interessante historische vraag. Na het vertrek van de Fransen moest Willem I vanaf eind 1813 een nieuwe krijgsmacht opbouwen. Veel Nederlandse militairen bevonden zich nog in het voormalige Napoleontische leger of keerden later uit krijgsgevangenschap terug. Tegelijkertijd werden beroepsmilitairen uit eerdere regimes opnieuw in de Nederlandse krijgsmacht opgenomen.

In zo'n overgangssituatie konden vergelijkbare problemen ontstaan als in Frankrijk: welke officieren kregen een plaats in het nieuwe leger en wat gebeurde er financieel met degenen, die geen actieve aanstelling kregen?

De bronnen hierboven bewijzen dat Nederland in de daaropvolgende decennia regelingen voor non-activiteit en gedeeltelijke bezoldiging had. Ze bewijzen echter niet op zichzelf dat er in 1813–1815 een afzonderlijke, algemene Nederlandse regeling bestond, die precies overeenkwam met de Franse *demi-solde*.

Om dat vast te stellen, zouden de militaire besluiten uit 1813–1815 en de individuele betaalregisters nader onderzocht moeten worden.

5. Welke termen zijn het belangrijkste voor archiefonderzoek?

Als je dit onderwerp verder wilt uitzoeken, zou ik niet uitsluitend zoeken op *half-pay* of *demi-solde*. De Nederlandse administratie gebruikte andere termen.

Zoekterm	Betekenis of relevantie
Non-activiteit	Officieel niet in actieve dienst, maar niet noodzakelijk ontslagen uit het leger.
Twee derde traktement	Expliciet aangetroffen gedeeltelijke bezoldiging in de registers van 1820–1844.
Half traktement	Een belangrijke zoekterm om te onderzoeken of ook letterlijk een halvering voorkwam.
Wachtgeld	Bezoldiging of uitkering bij het niet langer vervullen van een actieve functie; de precieze voorwaarden konden verschillen.
Buiten activiteit	Historische administratieve aanduiding voor officieren die niet in gewone actieve dienst waren.

Gagement	Historische term voor een periodieke uitkering aan militairen, die niet zonder meer hetzelfde is als non-activiteitstraktement.
----------	---

De historische encyclopedische definitie van *non-activiteit* vermeldt zelfs expliciet dat het traktement voor bepaalde categorieën officieren twee derde van het activiteitstraktement bedroeg, terwijl andere categorieën de helft ontvingen. De genoemde categorieën omvatten onder meer overtolligheid, tijdelijke ongeschiktheid en non-activiteit op verzoek.

Bronnen om mee verder te gaan

- [Nationaal Archief – Registers van Controle op Tractementen, 1817–1844](#) . Dit is het belangrijkste vertrekpunt voor concrete namen, rangen en uitbetaalde bedragen.
- [Huygens Instituut – Hervormingen bij de zeemacht, 1780–1870](#) . Relevant voor non-activiteit en wachtgeld bij de marine.
- [Historische encyclopedische definitie van non-activiteit](#) . Nuttig voor de historische terminologie en de verschillende traktementsniveaus.

Conclusie

Nederland kende historische militaire regelingen, die functioneel op *half-pay* of *demi-solde* leken. Het duidelijkste bewijs is te vinden in de negentiende eeuw, met name in de registers van 1817–1844 en de wettelijke regeling van non-activiteit vanaf 1851.

Het interessante verschil is dat het Nederlandse systeem verschillende categorieën kende: twee derde traktement, in sommige gevallen half traktement, non-activiteit en wachtgeld. Die regelingen waren dus niet noodzakelijk allemaal hetzelfde.